

**Кыргыз Республикасынын төлөм системасынын ишине
2018-жылдын III чейреги ичинде жүргүзүлгөн көзөмөлдүн (оверсайт)
жыйынтыгы боюнча отчет**

I. Улуттук төлөм системаларынын ишине мониторинг жана талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү.

1. Айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн grosстук системасы (ГСРРВ)

Эсептешүүлөрдүн grosстук системасындагы финансылык тобокелдиктер.

Эсептешүүлөрдүн grosстук системасынын ишине мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча 2018-жылдын III чейрегинде жүгүртүү коэффициентинин 10,70 пайызга жогорулагандыгы байкалган, ал эми ликвиддүүлүк коэффициенти 9,66 пайызга азайган. Коэффициенттин мындай өзгөрүүсү операциялык күн ичинде катышуучулардын дебеттик жүгүртүү суммасынын (3,88 пайызга) көбөйүшү жана системада акча каражаттар калдыгынын 6,16 пайызга азайышы менен шартталган. Өзгөрүүлөр 1 жана 2-графиктерде көрсөтүлгөн.

Система боюнча жалпы жүгүртүүлөр 785,61 млрд. сомду түзгөн, бул өткөн мезгилдеги көрсөткүчтөн 5,03 пайызга жогору жана биринчи кезекте Автоматташтырылган тоорук системасы аркылуу өткөн операциялардын көлөмүнүн өсүшүнө байланыштуу болгон.

Ошондой эле отчеттук мезгил ичинде кардарлардын эсептеринде каражаттар убактылуу жетишсиз болгондугунун натыйжасында, 150 млн. сом суммасындагы 1 төлөм 12 мүнөт бою кезекте тургандыгы катталган.

Төлөмдөр көлөмүнүн ликвиддүүлүк деңгээлине карата катышына талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүүнүн негизинде системадагы жүгүртүүгө карата катыш боюнча ликвиддүү каражаттардын көрсөткүчү жетиштүү болгондуктан, системадагы финансылык тобокелдиктер деңгээли минималдуу бойдон калгандыгын белгилөөгө болот.

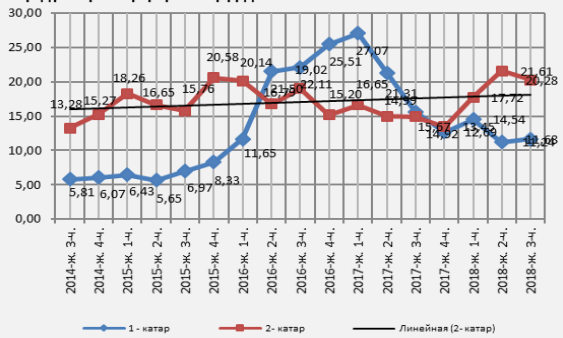
Операциялык тобокелдиктер. Техникалык үзгүлтүктөрдү жана операциялык күндү узартууну эске алганда, жеткиликтүүлүк көрсөткүчү отчеттук мезгилде 100,00 пайызды түзгөн. Ошол эле учурда, системадагы операциялык тобокелдик деңгээли катышуучулар тарабынан регламент узартылгандыгынан улам (жалпы узартуу убактысы 31 саат 10 мүнөттү түзгөн), системанын жалпы иштөө убактысынын 12,83 пайызын түзгөн (бул өткөн мезгилге караганда 15,45 пайызга жогору).

Үзгүлтүктөр Улуттук банктын тарифтик саясаты жана Улуттук банк Башкармасынын бюджеттик төлөмдөрдү иштеп чыгуу боюнча атайын чечими менен айдын акыркы 3 күнү ичинде жөнгө салынат.

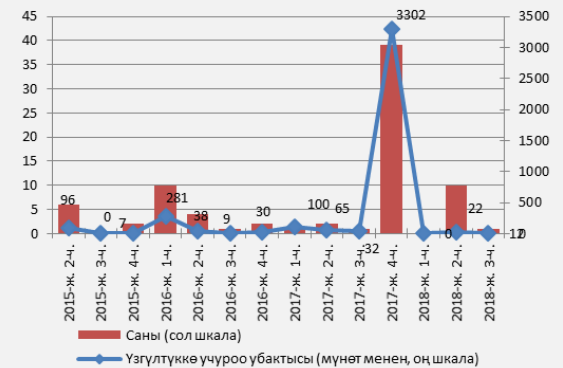
1-график. ГСРРВдагы финансылык тобокелдик деңгээли

2-график. ГСРРВдагы ликвиддүүлүк жана төлөмдөр көлөмүнүн орточо күндүк көрсөткүчүнүн өзгөрүү динамикасы.

3-график. Кезектеги төлөмдөрдүн саны жана үзгүлтүккө учуроонун суммардык убактысы

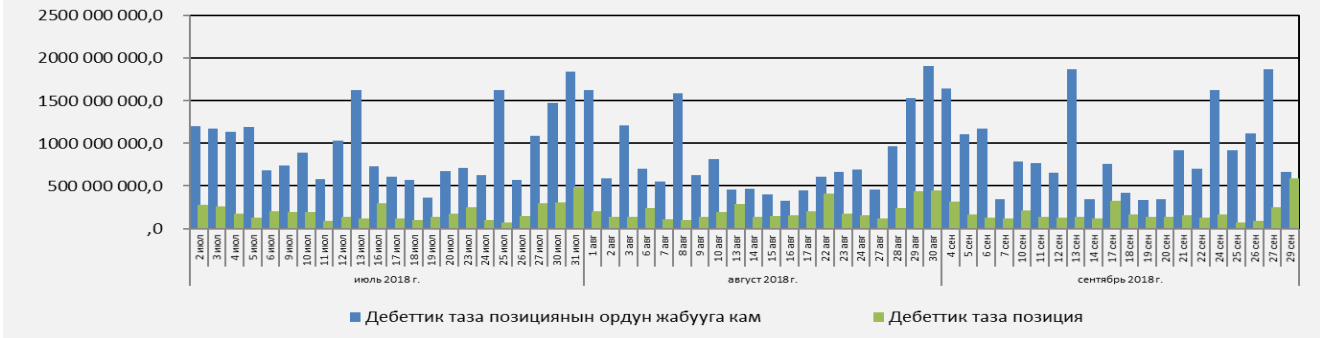
4-график. ГСРРВдагы жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы

2. Пакеттик клиринг системасы (ПКС)

Пакеттик клиринг системасындагы финансылык тобокелдиктер. Отчеттук мезгил ичинде дебеттик таза позициянын акча каражаттардын белгиленген камынан артышына байланыштуу фактылар системада катталган эмес. Төмөнкү графикте көрсөтүлүп тургандай, катышуучулар пакеттик клиринг системасында акыркы эсептешүүлөрдү жүргүзүү үчүн талаптагыдан да көбүрөөк каражатты резервге коюшкан.

5-график. 2018-жылдын 3-чeyреги ичинде Пакеттик клиринг системасындагы дебеттик таза позициянын суммардык маанисинин жана анын ордун жабууга каралган камдын катышы (млн сом)

Ошентип, отчеттук мезгил ичинде катышуучулар тарабынан коюлган кам дебеттик таза позициянын ордун жабууга каралган каражаттардын зарыл деңгээлинен 4,6 эсе ашкан.

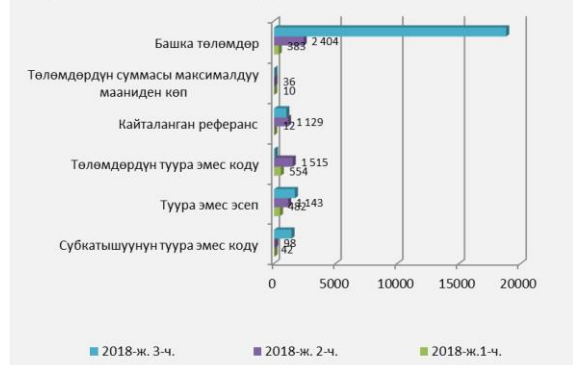
Пакеттик клиринг системасында четке кагылган төлөмдөрдүн жалпы саны 304,12 млн. сом суммасында (иштелип чыккан төлөмдөрдүн жалпы көлөмүнүн 0,61 пайызы) 23 000 төлөмдү түзгөн (системада иштелип чыккан төлөмдөрдүн жалпы санынын 0,90 пайызы). Эсептердин туура эмес көрсөтүлүшү төлөмдөрдүн четке кагылышынын негизи себеби болгон.

Системадагы операциялык тобокелдиктер. 2018-жылдын III чейрегинде пакеттик клиринг системасынын ишине мониторинг жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча жеткиликтүүлүк көрсөткүчү 99,94 пайызды түзгөн. Системадагы операциялык тобокелдик деңгээли кыска мөөнөттүү (15 мүнөт) техникалык үзгүлтүктүн жана системанын иш регламентин узартуунун натыйжасында 5,13 пайыз чегинде катталган (катышуучулар тарабынан мөөнөтүн узартуулардын суммардык убактысы 19 саат 17 мүнөттү, анын ичинен максималдуу узартуу убактысы 3 саат 30 мүнөттү түзгөн).

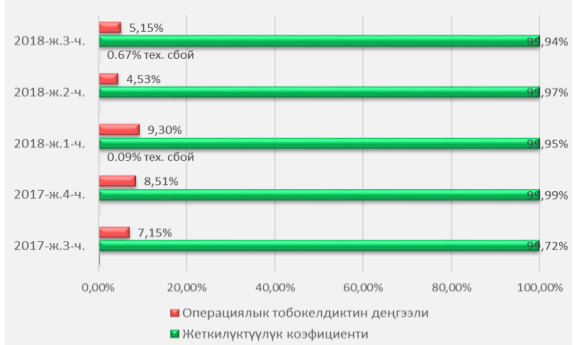
3. «Элкарт» карттары менен эсептешүүлөрдүн улуттук системасы

Системадагы операциялык тобокелдиктер. «Элкарт» улуттук системасында маанилүү төлөм системаларынын ишине жүргүзүлгөн мониторингдин жана талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгында, төлөм системасынын ишинде убактылуу үзгүлтүктөрдөн улам, системанын жеткиликтүүлүк деңгээли 2018-жылдын III чейрегинде 99,41 пайызды, ал эми операциялык тобокелдик 0,59 пайызды түзгөн.

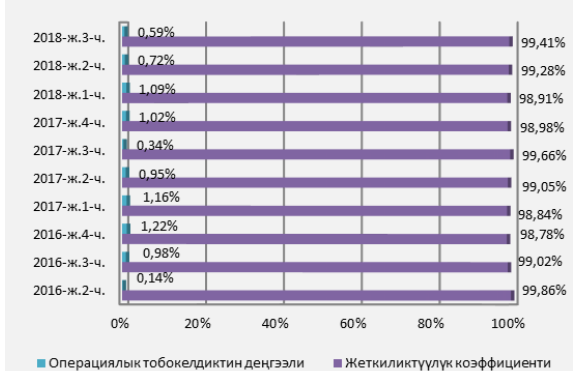
6-график. КБ ПКС ичиндеги төлөмдөрүнүн саны.

7-график. 2018-жылдын 3-чeyреги үчүн Пакеттик клиринг системасында жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин деңгээли

8-график. Бирдиктүү банктар аралык процессинг борборунда операциялык тобокелдиктин жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн катышы

Потенциалдуу тобокелдиктерге баа берүүлөр: үзгүлтүктөр олуттуу мүнөзгө ээ болгон эмес.

II. Чекене төлөм системаларынын ишине мониторинг жүргүзүү

4. Акча которуу системалары

Отчеттук мезгил ичинде эл аралык акча которуу системалары аркылуу 54,27 млрд. сом суммасында 2,24 млн. төлөм келип түшкөн, бул өткөн мезгилге салыштырганда, тиешелүүлүгүнө жараша 2,50 пайызга жана 0,71 пайызга жогорулаган. Ал эми чыккан которууларынын саны өткөн мезгилге салыштырганда 0,81 пайызга кыскаруу менен, 184,6 миңди түзүп, көлөмү 6,40 пайызга көбөйүү менен жалпы суммасы 12,67 млрд. сомду түзгөн.

2018-жылдын III чейреги ичинде локалдык акча которуу системалары аркылуу 33,71 млрд. сом жалпы суммасында 1,04 млн. которуулар өткөрүлгөн. Өткөн мезгилге салыштырганда, которуулардын саны 2,99 пайызга азайып, ал эми көлөмү 5,36 пайызга жогорулаган.

5. Төлөм карттары менен эсептешүү системалары

Байкоого алынган мезгил ичинде төлөм карттары боюнча жүгүртүүлөр 50,1 млрд. сом жалпы суммасында 9,6 млн. транзакцияны түзгөн. Өткөн мезгилге салыштырганда транзакциялардын саны 3,2 пайызга, ал эми көлөмү болсо 2,7 пайызга көбөйгөндүгү байкалган.

III. Төлөм инфраструктурасынын иштешин контролдоо

6. Төлөмдөрдү үчүнчү жактардын пайдасына кабыл алуу системасы

2018-жылдын III чейрегинде Кыргыз Республикасынын аймагында үчүнчү жактардын пайдасына төлөмдөрдү кабыл алуу боюнча 19 система иштеп турган, алар аркылуу 6,62 млрд. сом жалпы суммасындагы 44,46 млн. төлөм иштелип чыккан. Өткөн мезгилге салыштырмалуу төлөмдөрдүн саны 3,11 пайызга жогорулагандыгы, ал эми алардын көлөмү 2,16 пайызга азайгандыгы байкалган.

7. SWIFT жамааттык пайдалануу түйүнүнүн иштеши

2018-жылдын 3-чейреги ичинде техникалык үзүлтүктөр катталган эмес, ал эми системанын жеткилүктүүлүк коэффициенти 100,0 пайызды түзгөн. SWIFT жамааттык пайдалануу түйүнүнө туташуу жана аны пайдалануу жөнүндө келишимге ылайык, штаттан тышкаркы жагдайлар келип чыккан шартта, коммерциялык банктар билдирүүлөрдү өткөрүүнүн алтернативдүү каражаттарын пайдаланууга тийиш.

SWIFT системасында операциялык тобокелдик деңгээли минималдуу бойдон калган.

IV. Төлөм системасында операциялык тобокелдиктерди талдап-иликтөө

8. Алдамчылык транзакцияларын талдап-иликтөөлөр

Байкоого алынып жаткан мезгил ичинде мезгил-мезгили менен берилүүчү регулятивдик банктык отчеттун чегинде банктардан алынган маалыматтарга талдап-иликтөөнүн жыйынтыгында, төлөм карттары менен эсептешүүлөр системасында алдамчылык транзакциялары боюнча эл аралык VISA Int. системасынын карттарын пайдалануу аркылуу 28 шектүү операция катталган. Булардын бардыгы банктар тарабынан алдамчылык операция катары каралган. Мындай операциялардын суммасы 153,33 миң сомду түзгөн.

1-таблица. Банктык карттарды пайдалануу аркылуу алдамчылык ыкмалары боюнча маалыматтар

Алдамчылык ыкмасы	2017-ж. 2-чей.		2017-ж. 3-чей.		2017-ж. 4-чей.		2018-ж. 1-чей.		2018-ж. 2-чей.		2018-ж. 3-чей.	
	Саны	Көлөмү (сом)	Саны	Көлөмү (сом)	Саны	Көлөмү (сом)	Саны	Көлөмү (сом)	Саны	Көлөмү (сом)	Саны	Көлөмү (сом)
Интернет-транзакция	67	254 791,70	16	21 456,70	6	58 339,23	11	45 318,07	10	71 043,75	27	132 661,50
-Visa	67	254 791,70	16	21 456,70	6	58 339,23	11	45 318,07	10	71 043,75	27	132 661,50
POS-терминал аркылуу транзакциялар	5	833 546,30	6	35 690,70	-	-	-	-	-	-	-	-
-Visa	5	833 546,30	6	35 690,70	-	-	-	-	-	-	-	-
Накгагай түрдө алуу	4	16 000,00	45	1 858 725,69	-	-	-	-	6	57 985,96	1	20 671,90
-Visa	4	16 000,00	3	37 637,50	-	-	-	-	6	57 985,96	1	20 671,90
-Эккарт	-	-	42	1 821 088,19	-	-	-	-	-	-	-	-
Блокировкаланган транзакциялар	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-Visa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Бардыгы	76	1 104 338,00	67	1 915 873,09	6	58339,23	11	45 318,07	16	129 029,71	28	153 333,40

Уруксатсыз аракеттер менен, ошондой эле банкоматтар жана интернет-транзакциялар аркылуу банктык карттардагы маалыматтарды санкциясыз пайдалануу менен алдамчылыкка баруу финансылык жоготуулардын келип чыгышына себеп болушу мүмкүн. Банктар алдамчылык аракеттери жүргүзүлгөн түйүндөрдү аныктоо боюнча тиешелүү иштерди жүргүзгөн. Алдамчылык жол менен пайдаланылган карттар блокировкаланган. Карт ээлерине акча каражаттарын кайтаруу үчүн териштирүү иштери жүргүзүлүп жатат.

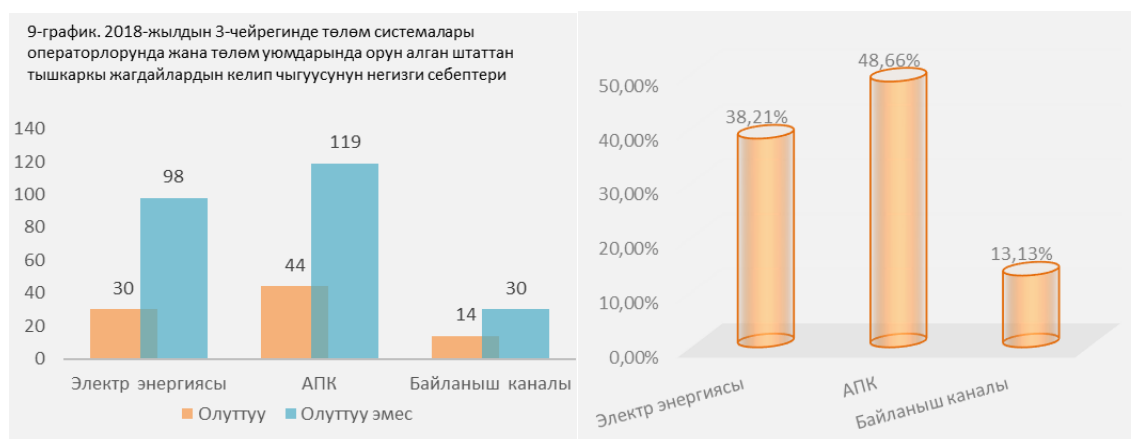
Ошондой эле, Кыргыз Республикасынын аймагында иш алып барган төлөм системалары операторлорунан алынган маалыматтарга талдап-иликтөөнүн жыйынтыгы боюнча 2018-жылдын 3-чeyреги ичинде мобилдик телефондогу өздүк эсепке акча каражаттарын санкциясыз алуу үчүн социалдык инженерия ыкмаларын пайдаланууга байланыштуу 11 операция катталган. Мындай операциялардын суммасы 50,62 миң сомду түзгөн.

9. Төлөм системалардын иш үзгүлтүксүздүгүнө талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү

Кыргыз Республикасынын аймагында иш алып барган төлөм системалары операторлорунун жана төлөм уюмдарынын отчетторуна жүргүзүлгөн талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча 2018-жылдын 3-чeyреги ичинде төлөм системаларынын ишине байланыштуу 49 штаттан тышкаркы жагдай катталып, алардын ичинен олуттуу үзгүлтүктөрдүн үлүшү 38,78 пайызды, ал эми анчалык олуттуу эмес үзгүлтүктөрдүн үлүшү 61,22 пайызды түзгөн.

Натыйжада, үзгүлтүктөрдүн төмөнкүдөй негизги түрлөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот:

- электр энергиясы менен камсыз кылуу жагындагы үзгүлтүктөр – төлөм системаларынын ишинде штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 28,57 пайызын түзгөн.
- байланыш каналдарындагы үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 26,53 пайызын түзгөн.
- аппараттык-программалык комплекстин жана аралыкта орнотулган жабдуулардын ишинде орун алган үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынан 44,90 пайызын түзгөн.

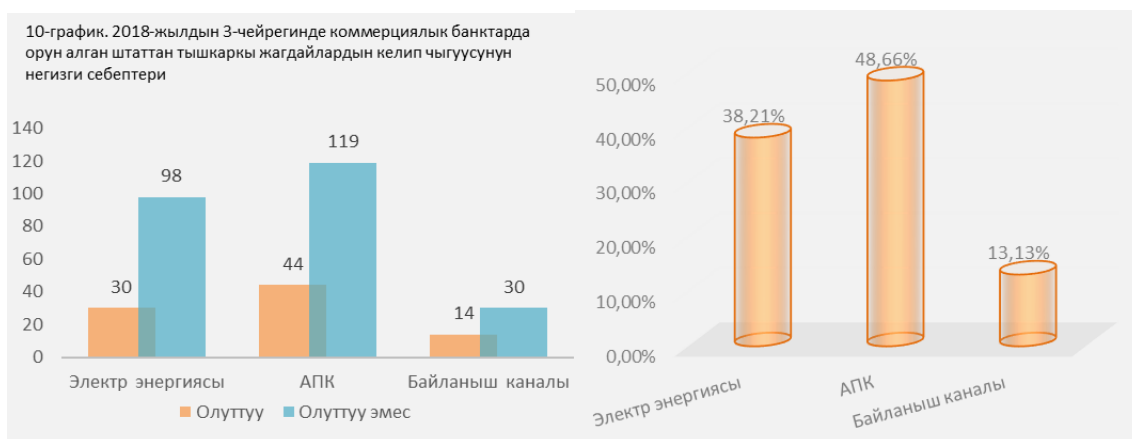

Банктардын мезгил-мезгили менен берилүүчү банктык регулятивдик отчетторуна жүргүзүлгөн талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгында, 2018-жылдын 3-чeyреги ичинде коммерциялык банктардын төлөм системаларынын ишине байланыштуу 335 штаттан тышкаркы жагдай катталган, алардын ичинен олуттуу үзгүлтүктөрдүн үлүшү алардын жалпы санынын 26,27 пайызын, ал эми анчалык олуттуу эмес үзгүлтүктөр 73,73 пайызды түзгөн.

Ошентип, үзгүлтүктөрдүн төмөнкүдөй негизги түрлөрүн бөлүүгө болот:

- электр энергиясы менен камсыз кылуу жагындагы үзгүлтүктөр – төлөм системаларынын ишинде штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 38,21 пайызын түзгөн.
- байланыш каналдарындагы үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы жагдайлардын жалпы санынын 13,13 пайызын түзгөн.
- аппараттык-программалык комплекстин жана аралыкта орнотулган жабдуулардын ишинде орун алган үзгүлтүктөр төлөм системаларынын ишиндеги штаттан тышкаркы

жагдайлардын жалпы санынын 48,66 пайызын түзгөн.

Потенциалдуу тобокелдиктерге баа берүү: бул үзгүлтүктөр финансылык чыгымдардын келип чыгышын шарттаган эмес, бирок алар банктардын, төлөм системалары операторлорунун жана төлөм уюмдарынын аброюна, ошондой эле кардарлардын кызмат көрсөтүүлөргө жана төлөм системаларынын ишине карата ишенимине терс таасирин тийгизүүдө. Мындан тышкары, коммерциялык банктардын, төлөм системалары операторлорунун жана төлөм уюмдарынын пайда албай калуу тобокелдигин да шартташы мүмкүн.